

Ks. Bogdan Biela
Uniwersytet Śląski
Wydział Teologiczny

ODNOWA PARAFII – PASTORALNE WSKAZANIA JANA PAWŁA II

Jan Paweł II w swym nauczaniu zwracał często uwagę na parafię jako podstawową wspólnotę i strukturę Kościoła, wysuwając jednocześnie różnorakie postulaty służące jej odnowie. Mimo iż nie został opublikowany przez Papieża żaden dokument poświęcony wyłącznie parafii, to jednak w bardzo obfitym magisterium papieskim można wyróżnić przynajmniej kilkaset dokumentów, które bezpośrednio lub pośrednio, w całości lub w jakiejś tylko części odnoszą się do duszpasterstwa parafialnego i parafii jako takiej. Bezpośrednie czy pośrednie odniesienie do parafii można odnaleźć we wszystkich encyklikach papieskich¹. Szczególne miejsce poświęca Papież parafii w posynodalnych adhortacjach apostolskich, mających profil na wskroś pastoralny². Tematyki parafialnej nie pomijały listy apostolskie, orędzia, katechezy w czasie audiencji generalnych i z okazji modlitwy *Aniół Pański*, przemówienia i homilie w czasie podróży apostolskich, alokucje wygłaszane do swoich najbliższych współpracowników w urzędzie pasterskim, słowa kierowane do zgromadzeń synodalnych czy wizyty *ad limina apostolorum*³. Należy także

¹ Np. encykliki: *Redemptor hominis* nr 5 [RH], *Dives in misericordia* nr 14 [DiM], *Redemptoris Mater* nr 28 [RMa], *Redemptoris missio* nr 51 [RM], *Ut unum sint* nr 73 [UUS], *Ecclesia de Eucharystia* nr 32 [EdE].

² Np. adhortacje: *Catechesi tradendae* nr 67 [CT], *Familiaris consortio* nr 70 [FC], *Reconciliatio et paenitentia* nr 30 [RP], *Christifideles laici* nr 26-27 [ChL], *Pastores dabo vobis* nr 68 [PDV], *Vita consecrata* nr 49 [VC], *Pastores gregis* nr 46 [PG].

³ Zob. bibliografię w: M. Duda, *Myśląc parafia... Papieża Jana Pawła II wizja parafii. Studium teologiczno-pastoralne*, Częstochowa 2006, s. 563-614.

wspomnieć o nowym *Kodeksie prawa kanonicznego*⁴ oraz *Katechizmie Kościoła Katolickiego*⁵, które ukazują teologiczne i prawne zręby instytucji parafialnej.

Na konto papieskiej posługi wobec parafii trzeba zapisać także dokumenty oraz inicjatywy kongregacji rzymskich, które powstały na polecenie Jana Pawła II i za jego aprobatą. Instytucje te bowiem ze swej natury kierują się na co dzień troską o Kościół powszechny i w oparciu o magisterium papieskie przedstawiają w postaci dyrektorii bądź instrukcji praktyczne aplikacje papieskiej doktryny. Szczególnie ważne są w tej materii dokumenty Kongregacji ds. Duchowieństwa, Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów czy Papieskiej Rady ds. Świeckich⁶.

Gdyby dokonać syntezy treści zawartych w papieskich dokumentach dotyczących problematyki parafialnej, udałoby się z nich zbudować swoisty system teologii parafii wypracowany w oparciu o eklezjologię soborową oraz dorobek współczesnej myśli teologiczno-pastoralnej. Warto także podkreślić, iż oprócz pozytywnego w(y)kładu potwierdzającego ważność i wartość parafii pod każdą szerokością geograficzną, w wymiarze Kościoła powszechnego Jan Paweł II posiadał niezaprzeczone doświadczenie duszpasterskie jako „proboszcz świata”⁷. Artykuł ma wydobyc z papieskiego magisterium najistotniejsze wskazania pastoralne

⁴ KPK 515, 519, 532 i in. Zob. *Parafia według „Kodeksu prawa kanonicznego”*, w: B. Biela, *Pastoralne nawrócenie w teorii i praktyce parafialnej*, Katowice 2014, s. 27-32.

⁵ KKK 2179, 2226.

⁶ Zob. przykładowo międzydykasterialny dokument Kongregacji ds. Duchowieństwa; Nauki Wiary; Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów; Biskupów; Ewangelizacji Narodów; Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego; Papieskiej Rady Świeckich; Papieskiej Rady ds. Interpretacji tekstów prawnych: *Ecclesiae de mysterio. Instrukcja o niektórych kwestiach dotyczących współpracy wiernych świeckich w urzędowej posłudze kapłanów* (15.08.1997); Kongregacji ds. Duchowieństwa *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów* (31.01.1994); Kongregacji ds. Duchowieństwa *Kapłan głosiciel słowa, szafarz sakramentów i przewodnik wspólnoty w drodze do trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa* (19.03.1999); Kongregacji ds. Duchowieństwa, *Kapłan pasterz i przewodnik wspólnoty parafialnej* (04.08.2002).

⁷ Chociaż Jan Paweł II formalnie nie był nigdy proboszczem, to jednak ten tytuł sobie przypisywał, a szczególnie do niego nawiązywał w czasie obecności w parafiach swojej diecezji (w latach 1978–2004 Jan Paweł II zwizytował 301 parafii rzymskich, pozostałe „wizytacje” odbyły się w auli Pawła VI w Watykanie – zob. M. Duda, *Mysząc parafia...*, s. 661-672). Wyznawał także, iż myśli kategoriami proboszcza, gdyż zawsze utrzymywał z proboszczami bliskie kontakty i przejmował ich własne doświadczenia (zob. Jan Paweł II, *Autobiografia*, wyb. i oprac. Justyna Kiliańczyk-Zięba, Kraków 2002, s. 129). Można powiedzieć, że w przypadku Jana Pawła II tytuł ten jest związany z jego wytrwałą posługą wobec parafii i wręcz parafialnym wymiarem jego pontyfikatu. Słusznie może on więc być nazywany „papieżem parafii” czy „proboszczem globalnej wioski”, gdyż żaden pasterz w historii Kościoła i świata nie przemawiał w imieniu Chrystusa do takiej liczby ludzi i nie odwiedził tylu miejsc na globie ziemskim, gromadząc nie tylko wyznawców Chrystusa, ale także innych ludzi dobrej woli. Żaden też papież w historii Kościoła nie odwiedził tylu parafii i nie wygłosił do konkretnych wspólnot tylu homilii i przemówień, nie odbył tylu spotkań z poszczególnymi grupami parafialnymi, nie mówiąc już o sformułowanej w tej dziedzinie doktrynie i pastoralnych wskazaniach. „Proboszczem całego świata” nazywa Jana Pawła II m.in. Vittorio Messori w książce: *Przekroczyć próg nadziei. Jan Paweł II odpowiada na pytania Vittoria Messoriego*, Lublin 1994, s. 16.

mające służyć odnowie parafii. Główne linie jej odnowy mogą być konkretną wskazówką dla duszpasterzy pragnących taką parafię urzeczywistnić oraz dla wiernych świeckich pragnących znaleźć swoje miejsce w budowaniu wspólnoty parafialnej. Wpierw jednak zwróćmy uwagę na jednoznaczną papieską „apologię parafii” wobec coraz częstszy zjawiska jej dezawuowania.

1. PAPIESKA APOLOGIA PARAFII

Misja Kościoła jako powszechnego sakramentu zbawienia zakłada w swym wymiarze praktycznym ustanawianie oraz ochronę instytucji będących nosicielami i przekazicielami orędzia i łaski zbawienia. Osłabienie ich oddziaływania, czy wręcz ich zanik przez likwidację, de facto utrudnia, a nawet uniemożliwia realizację misji zbawczej Kościoła. Tę prawidłowość można odnieść także do instytucji, jaką jest w ramach Kościoła katolickiego parafia. Jest ona – jak często podkreślał Jan Paweł II – pierwszą, podstawową, organiczną, najstarszą, naturalną, zwyczajną, uprzywilejowaną, żywą, widzialną, bezpośrednią, miejscową wspólnotą Kościoła – jego urzeczywistnieniem. A ponieważ jest ona jego częścią, stąd też cała jej wartość płynie z komunii z Kościołem powszechnym i partykularnym oraz komunii w swoim łonie z innymi wspólnotami kościelnymi: komunii autentycznej, trwałej, rzeczywistej (por. ChL 26-27).

Na poszczególnych etapach procesu kryzysu parafii, zarówno w przeszłości, jak i obecnie, usiłowano znaleźć swoistego rodzaju alternatywę, która zastąpiłaby parafię. Tego typu próby opierały się przede wszystkim na koncepcji parafii jako wytworu wyłącznie historycznego. Wśród różnych propozycji, czym zastąpić parafię, znalazły się między innymi wspólnoty podstawowe czy aktualnie tzw. jednostki pastoralne. Także różne dawniejsze czy nowsze ruchy religijne pretendowały do zastąpienia parafii jakąś doskonalszą formą życia kościelnego, bardziej dojrzałą, świadomą czy bardziej wspólnotową, wręcz rodzinną – idealną⁸. Główną przyczyną tych fałszywych koncepcji był w przeszłości, jak i z pewnością będzie w przyszłości, fakt nieuznawania teologicznej rzeczywistości parafii⁹. Dopiero bowiem spojrzenie na parafię jako na Kościół urzeczywistniający się w parafii może uchronić od niebezpieczeństwa szukania alternatywy dla parafii. Dla tych wszystkich „alternatyw” – casus ruchów, wspólnot czy jednostek pastoralnych – parafia powinna być „ojczyzną”, „matką”, „platformą”, będąc przez nie ubogacana lub też uzupełniana. Sobór Watykański II już te kwestie generalnie rozstrzygnął,

⁸ Por. Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (15.08.1997), Poznań 1998, przyp. 266.

⁹ Por. K. Rahner, *Zur Theologie der Pfarrei*, w: *Die Pfarre. Von Theologie zur Praxis*, hrsg. H. Rahner, Freiburg 1956, s. 27-39; A.L. Szafranski, *W poszukiwaniu teologii parafii*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 12(1965), z. 3, s. 21-41; B. Biela, *Parafia miejscem urzeczywistniania się komunii Kościoła. Studium teologiczno-pastoralne*, Katowice 2006, s. 165-181.

mówiąc, że „parafia dostarcza naoczny przykładu apostołstwa wspólnotowego, gdy gromadzi w sobie wiele różnorodności i włącza je w powszechność Kościoła”¹⁰. Podważenie zasadności parafii i jej wartości może zatem prowadzić do utrudnienia misji Kościoła i jej wyraźnego osłabienia. Dlatego też Jan Paweł II nie tylko naucza, czym jest parafia w całym swym złożonym bogactwie, ale i tym samym chroni ją od prób dezawuowania. Przybiera to formę konsekwentnej i zdecydowanej apologii parafii.

Już na początku swego pontyfikatu w adhortacji o katechizacji w naszych czasach *Catechesi tradende* (1979) Jan Paweł II dobitnie podkreślił, że „w niemałej liczbie krajów parafia została jak gdyby zburzona na skutek niezmiernego rozrostu miast. Niektórzy może zbyt pochopnie uznali, że parafie są przestarzałe, że nawet zanikają, a na ich miejsce powinno się tworzyć małe wspólnoty, dogodniejsze i sprawniejsze. Ale czy to się podoba czy nie, parafia jest w dalszym ciągu miejscem, w którym chrześcijanie, nawet niepraktykujący, złączeni są ścisłymi więzami. Właściwy więc osąd, oparty na rzeczywistości, i mądrość każą się trzymać planu zmierzającego do tego, by istniejącej parafii, jeśli zachodzi potrzeba, dać stosowniejsze struktury, a przede wszystkim wlać w nią nowego ducha przez wzmożone angażowanie wiernych wybitnie uzdolnionych i doświadczonych, obowiązkowych i wielkodusznych [...]. Parafia musi odnaleźć na nowo swoje powołanie, które każe jej być domem rodzinnym, braterskim i gościnnym, w którym ochrzczeni i bierzmowani uświadamiają sobie, że są ludem Bożym. Tam w jednej czynności liturgicznej łamie się dla nich obficie chleb zdrowej nauki i chleb eucharystyczny; stamtąd są codziennie posyłani, by pełnili swe apostołskie działania wszędzie, gdzie kipi życie świata” (CT 67).

Na szczególną uwagę zasługuje w tym kontekście posynodalna adhortacja apostołska o powołaniu i misji świeckich w Kościele i w świecie dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II *Christifideles laici* (1988), która stanowi swoistą syntezę teologii parafii. To tutaj znajdziemy m.in. podstawowe określenie parafii: „Parafia jest niejako ostatecznym umiejscowieniem Kościoła, a poniekąd samym Kościołem zamieszkującym pośród swych synów i córek” (ChL 26). Według tego dokumentu, chociaż zadania Kościoła we współczesnym świecie są zbyt wielkie, by sama parafia mogła im sprostać, to jednak „ta pradawna i czcigodna struktura, jaką jest parafia, spełnia niezastąpioną i wielce aktualną misję [...]. Wspólnota kościelna zawsze posiada wymiar powszechny, to jednak swój najbardziej bezpośredni i widzialny wyraz znajduje w życiu parafii”. Dlatego też „wszyscy powinniśmy odkryć, poprzez wiarę, prawdziwe oblicze parafii, czyli samą «tajemnicę» Kościoła, który właśnie w niej istnieje i działa. Ona bowiem, choć czasem bywa uboga w ludzi i środki, niekiedy rozproszona na rozległych obszarach, albo zagubiona w ludnych, pełnych chaosu dzielnicach wielkich metropolii, nigdy nie jest

¹⁰ Sobór Watykański II, Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem*, w: *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002 [dalej: DA], nr 10.

po prostu strukturą, terytorium, budynkiem, ale raczej «rodziną Bożą jako braci ożywionych duchem jedności», «domem rodzinnym, braterskim i gościnnym», «wspólnotą wiernych». Parafia wreszcie jest zbudowana na gruncie rzeczywistości teologicznej, bowiem jest ona wspólnotą eucharystyczną, czyli wspólnotą zdolną da sprawowania Eucharystii, będącej żywym źródłem jej wzrostu i sakramentalnym węzłem doskonałej komunii z całym Kościołem. Ta zdolność wynika z tego, że parafia jest wspólnotą wiary oraz wspólnotą organiczną, czyli taką, która składa się z wyświęconych kapłanów i z innych chrześcijan, i w której proboszcz, reprezentujący biskupa diecezji, jest hierarchicznym ogniwem łączącym parafię z całym Kościołem partykularnym” (ChL 26). Nie tylko jednak powinniśmy odkryć prawdziwe oblicze parafii. Za ojcami synodalnymi Jan Paweł II nawołuje wręcz do jej „bardziej stanowczej odnowy” (tamże).

Problematykę parafii Papież podejmuje także we wszystkich adhortacjach poświęconych poszczególnym kontynentom¹¹. Na szczególną uwagę zasługuje jednak dokument poświęcony Europie, gdyż to właśnie ten kontynent można nazwać w pewnym sensie ojczyzną parafii¹². Instytucja parafii stanowi bowiem historyczny kościec Europy, a rozwinięta najbardziej w świecie siatka parafialna była i ciągle jeszcze jest nośnikiem tradycji, historii i kultury tego kontynentu, a także w wielu przypadkach stanowi miejsce integracji i socjalizacji dla wspólnot lokalnych¹³.

W adhortacji *Ecclesia in Europa* (2003) Papież wyraził przekonanie, że „Ewangelia wciąż wydaje owoce we wspólnotach parafialnych, wśród osób konsekrowanych, w stowarzyszeniach laikatu, w grupach modlitewnych i apostołskich, w różnych wspólnotach młodzieżowych, jak również poprzez nowe ruchy i dzieła kościelne i ich rozpowszechnianie się. W każdym z nich bowiem ten sam Duch potrafi wzbudzać wciąż na nowo oddanie sprawie Ewangelii, wielkoduszną gotowość do służby, życie chrześcijańskie nacechowane ewangelicznym radykalizmem i zapalem misyjnym. Dziś jeszcze w Europie, tak w krajach postkomunistycznych, jak

¹¹ Zob. Adhortacje: *Ecclesia in Africa* nr 100 [EAF]; *Ecclesia in America* nr 41 [EAM]; *Ecclesia in Asia* nr 25 [EAS]; *Ecclesia in Oceania* nr 6, 13 [EO]; *Ecclesia in Europa* nr 15 [EE].

¹² W sensie ścisłym miejscem narodzenia się parafii był kontynent azjatycki, gdy weźmie się pod uwagę pierwsze gminy chrześcijańskie. W Azji jednakże chrześcijaństwo nie rozwinęło się jako religia masowa i wciąż stanowi „małą trzódkę”, choć również tam Kościół zaszczerpił się i zakorzenił poprzez siatkę parafialną, oczywiście o wiele mniej rozwiniętą niż w Europie i mającą w wielu krajach wciąż charakter misyjnych stacji, lecz mimo wszystko stanowiących podstawową strukturę duszpasterstwa.

¹³ Kontynentowi europejskiemu były poświęcone dwa synody. Pierwszy odbył się w 1991 r. pod hasłem: *Abyśmy byli świadkami Chrystusa, który nas wyzwolił*. To pierwsze zgromadzenie specjalne dostrzegło pilną konieczność nowej ewangelizacji, by Europa nie tylko odwoływała się do swojej chrześcijańskiej przeszłości, ale uczyła się też kształtować swoją przyszłość w spotkaniu z Osobą i orędziem Jezusa Chrystusa (EE 2). W 1999 r. synod wrócił do tego wyzwania w perspektywie nadziei. Jego hasło brzmiało: *Jezus Chrystus nadzieją Europy*. Chodziło o to, aby orędzie nadziei głosić Europie, która – jak się zdawało – ją zagubiła (EE 2). Tutaj pojawiła się także problematyka parafialna.

i na Zachodzie, parafia – choć potrzebuje ciągłej odnowy – nadal ma do spełnienia i spełnia swoje niezbędne, bardzo aktualne posłannictwo w wymiarze duszpasterskim i eklezjalnym. Nadal potrafi ona dawać wiernym możliwość rzeczywistego prowadzenia życia chrześcijańskiego. Jest wciąż miejscem autentycznej humanizacji i socjalizacji, zarówno w bezimiennym i samotnym tłumie wielkich współczesnych miast, jak na słabo zaludnionych obszarach wiejskich” (nr 15).

Papież potwierdza ważność i znaczenie parafii, zwłaszcza wobec współczesnych trudności, na jakie napotyka ona w spełnianiu swej misji oraz prób podważania jej wartości. Do zaangażowanych w duszpasterstwo parafialne księży i świeckich w Utrechcie mówił: „Chciałbym podzielić się z wami tym, o czym jestem głęboko przekonany, a co mam często okazję podkreślać: żywię przekonanie o zasadniczej roli, jaką ma do odegrania parafia, również w obecnym kontekście społecznym i w środowisku miejskim”¹⁴. Ta obrona parafii wynika nie tylko z faktu, iż jest ona jedną z wielkich zdobyczy historii chrześcijaństwa, stanowiąc najbardziej starożytną formę wspólnoty kościelnej, ale przede wszystkim posiada w sobie dynamizm misyjny. Jest ona nadal miejscem dysponującym wszystkimi środkami i wystarczającą żywotnością, by dotrzeć z Ewangelią do ludzi w różnorodności ich sytuacji życiowych. Ponadto odpowiada na zapotrzebowanie współczesnych – często zagubionych – ludzi na wspólnotę z innymi. Dlatego też, mimo iż parafia w pluralistycznym społeczeństwie jest nieraz zagrożona, a czasem wręcz niszczone poważnymi kryzysami, to jest ona „częstką niezbędną dla życia Kościoła”¹⁵. „Niezależnie od prawdziwych czy domniemyanych kryzysów, które może przeżywać, jest to instytucja, którą należy zachować jako naturalną i podstawową formę duszpasterstwa”¹⁶.

Broniąc parafii przed kontestacją płynącą z wewnątrz Kościoła, Papież dostrzega przyczyny jej trudności i przeżywanych przez nią współcześnie kryzysów – i to zarówno tych obiektywnych, związanych z kontekstem socjokulturowym życia współczesnego człowieka, jak i tych, które tkwią w niej samej i wynikają z nieprzystosowania się do nowych warunków oraz niepodjęcia odnowy, którą od lat postuluje Kościół. Niewątpliwie podstawową przyczyną kryzysu parafii, jak zauważa Jan Paweł II, jest rozprzestrzeniający się powszechnie sekularyzm, który prowadzi do agnostycyzmu, czy wręcz ateizmu, a „którego wpływy przenikają nawet do wnętrza wspólnot chrześcijańskich i wystawiają je na próbę” (EV 21).

Oprócz przyczyn, które leżą u podstaw współczesnego kryzysu wiary, a co za tym idzie instytucji życia religijnego, istnieją także przyczyny strukturalne, związane z wadliwym funkcjonowaniem parafii jako takiej. Okazuje się bowiem, że nawet poprawnie funkcjonujące parafie nie są w stanie wypełnić swojej misji

¹⁴ Jan Paweł II, *Parafia – wspólnota wiary, nadziei i miłości. Spotkanie z księżmi i zaangażowanymi w pracę duszpasterską – Utrecht* (12.05.1985), Nauczanie papieskie VIII (1985) t. 1, Poznań 2003, s. 659.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Jan Paweł II, *Parafia – wspólnota otwarta. Audiencja dla uczestników sesji plenarnej Kongregacji Duchowieństwa* – (20.10.1984), Nauczanie papieskie VII (1984) t. 2, Poznań 2002, s. 489.

wobec ludzi zagubionych w anonimowości i chaosie wielkich metropolii miejskich, gdzie właściwie już życie straciło swój pełny wymiar ludzki (por. CT 67, ChL 26). Wskazana przez Papieża przyczyna kryzysu współczesnej parafii, zwłaszcza w zsekularyzowanym środowisku wielkomijskim, chociaż jest przyczyną typu zewnętrznego, to jednak dotyczy samego bytu parafii od strony jej fundamentów humanistycznych – niemożliwości zbudowania poprawnej ludzkiej wspólnoty w nieludzkim świecie współczesnych wielkich miast.

Papieska teologia i apologia parafii posiada charakter uniwersalny, tak jak uniwersalny jest zasięg papieskiej misji. W swej istocie pozostaje ona zawsze w porządku teologicznym tą samą rzeczywistością w każdym zakątku ziemi, trwając w *mysterium communionis* Kościoła¹⁷. Każda konkretna parafia posiada jednak odmienny własny charakter, przybierając inną formę kulturową, gdyż wraz z całym Kościołem, jako jego podstawowa wspólnota, podlega i winna podlegać nieustannie procesowi inkulturacji. Jan Paweł II, będąc tego świadom, wskazywał na nieodzowność parafii w Kościele i uczył jednocześnie, co należy zrobić w parafii, z parafią i dla parafii, aby spełniła ona swoją misję w tak bardzo zmieniającym się świecie. Wiąże się to ściśle z pojęciem nowej ewangelizacji, która dla papieża przełomu XX i XXI była wręcz pastoralnym imperatywem odnowy parafii.

2. DUSZPASTERSTWO NOWEJ EWANGELIZACJI

Ewangelizacja jest „działaniem globalnym i dynamicznym, które ogarnia cały Kościół uczestniczący w prorockiej, kapłańskiej i królewskiej misji Pana Jezusa. Dlatego do jej nieodłącznych elementów należy przepowiadanie, celebrowanie i posługa miłości. Jest aktem głęboko eklezjalnym, który domaga się udziału wszystkich pracowników Ewangelii – każdego wedle właściwego mu charakteru i posługi” (EV 78). Dzięki ewangelizacji „możliwe jest budowanie i kształtowanie Kościoła jako wspólnoty wiary, a ściślej – jako wspólnoty wiary wyznawanej przez przyjęcie Słowa Bożego, sprawowanej w sakramentach i przeżywanej w miłości – będącej duszą chrześcijańskiego życia moralnego” (ChL 33). W encyklice o stałej aktualności posłania misyjnego *Redemptoris missio* (1990) Jan Paweł II precyzuje pojęcie nowej ewangelizacji, odróżniając ją od ewangelizacji misyjnej (pierwszej) i pastoralnej. Jako kryterium podziału na te trzy typy ewangelizacji Papież wybiera adresata. W odróżnieniu od ewangelizacji misyjnej (skierowanej do niewierzących i nieochrzczonych) oraz pastoralnej (adresowanej do wierzących), nowa ewangelizacja skierowana jest do byłych chrześcijan, do tzw. neopogan, którzy w różnym stopniu odeszli od wiary, którzy utracili „żywy sens wiary albo wprost nie uważają się już za członków Kościoła, prowadząc życie dalekie od Chrystusa i od Jęgo Ewangelii” (nr 33).

¹⁷ Por. B. Biela, *Parafia miejscem urzeczywistniania się komunii Kościoła...*, s. 182-187.

Analiza wypowiedzi papieskich na temat pojęcia „nowa ewangelizacja” pozwala określić kilka jej elementów. Po pierwsze, ewangelizacja jest nowa, ponieważ Chrystus i Jego dzieło – to zawsze będzie dla człowieka nowość. Nikt z ludzi nie jest w stanie zgłębić tajemnicy Chrystusa w sposób wyczerpujący i ostateczny. Po wtóre, ewangelizacja jest nowa także ze względu na Ducha Świętego, który ciągle ukazuje nowość słowa Bożego i duchowo ożywia ludzi oraz prowadzi do przenikania kultur Ewangelią Jezusa Chrystusa. Nowe treści ewangelizacyjne wynikają więc z konfrontacji, adaptacji, inkulturacji i dialogu Ewangelii ze współczesnym człowiekiem o nowej mentalności, z nową kulturą w zmieniających się uwarunkowaniach społeczno-politycznych oraz z dzisiejszym światem, pełnym nowych osiągnięć naukowych, ale i groźnych dewiacji. Nowe treści ewangelizacyjne powstają również w procesie interpretacji aktualnych problemów ludzkich w świetle Ewangelii. Decydującym jednak czynnikiem, który przyczynił się do ukształtowania pojęcia „nowa ewangelizacja”, są adresaci, czyli przede wszystkim osoby zdechrystianizowane, żyjące z dala od Chrystusa i Kościoła, zaniedbujące świadomy rozwój wiary, a także uważające się za chrześcijan, którym jednak brakuje konsekwencji w przeżywaniu wiary. Chodzi o to, aby doprowadzić tych ludzi z powrotem do wiary żywej (por. RMis 33; VS 106; PDV 18; NMI 40)¹⁸.

Zanim jednak nastąpi właściwa ewangelizacja, konieczny jest etap wstępny, czyli preewangelizacja, adresowana nie tylko do niewierzących, ale także do chrześcijan zdechrystianizowanych¹⁹. Na tym etapie szczególnie przydatna staje się refleksja filozoficzna, na której znaczenie Jan Paweł II wskazuje w encyklice o relacjach między wiarą a rozumem *Fides et ratio* (1998). Stąd też z jednej strony Papież apeluje do filozofów, „aby starali się coraz głębiej poznawać obszary prawdy, dobra i piękna, które otwiera przed nami Słowo Boże” (FR 103), a z drugiej strony zachęca do wykorzystania owocu ich refleksji i poszukiwań w duszpaństwie, aby także na drodze rozumowej poprzez otwarty dialog, szczególnie pilny wobec globalnych wyzwań współczesności, przygotować niewierzących do przyjęcia światła wiary (por. FR 104). To przesłanie Papieża z encykliki *Fides et ratio* koniecznie domaga się przełożenia na wymiar parafialny, gdzie często zbyt mało jest elementu preewangelizacji w duchu otwartego dialogu, zarówno wobec niewierzących, mieszkających na terenie parafii, jak i wobec wątpiących, poszukujących czy wreszcie chcących pogłębić swoją wiarę i jej zrozumienie (por. NMI 54-56)²⁰. W adhortacji *Ecclesia in Europa* (2003) Jan Paweł II wzywa wręcz, aby „w naszych wspólnotach [...] poważnie zadbać” o ewangelizację

¹⁸ Por. M. Widenka, *Nowa ewangelizacja w nauczaniu Jana Pawła II*, w: *Nowa ewangelizacja wyzywaniem dla Kościoła w Polsce*, red. B. Biela, Katowice 2011, s. 25-75.

¹⁹ Por. B. Biela, *Pojęcie, typy i metody ewangelizacji w świetle współczesnego nauczania Kościoła*, w: *Nowa ewangelizacja w archidiecezji katowickiej*, red. B. Biela, Katowice 2017, s. 20-27.

²⁰ Warto w tym kontekście zwrócić uwagę na rolę spotkań dla niewierzących lub dystansujących się od Kościoła. Zob. B. Biela, *Nabożeństwa dla zdechrystianizowanych i poszukujących*, „Studia Pastoralne” 2018, nr 14, s. 454-470.

zdechryzianizowanych. Wezwanie to określi jako teologicznie głębokie i „dramatyczne”, dodając przy tym: „wezwanie to polega często nie tyle na tym, by ochrzcić nowo nawróconych, ile na tym, by doprowadzić ochrzczonych do nawrócenia do Chrystusa i Jego Ewangelii” (nr 47).

Imperatyw nowej ewangelizacji – jako jeden z tematów wiodących pontyfikatu Jana Pawła II – był wynikiem z jednej strony pogłębionej wizji Kościoła po Soborze Watykańskim II, bazującej zwłaszcza na idei *communio*, z drugiej zaś strony gwałtowny postęp tego wszystkiego, co możemy nazwać anty-Kościółem i antyewangelizacją, a więc współczesnych prądów kulturowych przyczyniających się do sekularyzacji i głęboko dehumanizujących człowieka. Stąd też Jan Paweł II głosił konieczność nowej ewangelizacji jako pierwszorzędnego zadania duszpasterskiego. Nowa ewangelizacja stanowi bowiem zasadniczą odpowiedź Kościoła świadomego swej fundamentalnej racji istnienia. Jest ona najbardziej fundamentalną opcją pastoralną, „naczelnym zadaniem duszpasterskim” (PDV 18), a zarazem „największym i najbardziej porywającym wyzwaniem”, wobec którego staje Kościół od początku swego istnienia (VS 106). Nowa ewangelizacja jest swoistego rodzaju metodologią podchodzenia do wszystkich spraw i dzieł Kościoła. Jej celem jest nie tyle oddziaływanie na poszczególne osoby, ile docelowe „kształtowanie dojrzałych wspólnot kościelnych, w których wiara ujawnia się i urzeczywistnia w całym swoim pierwotnym znaczeniu jako przyłgnięcie do osoby Chrystusa i do Jego Ewangelii, jako spotkanie i sakramentalna komunია z Chrystusem, jako życie w duchu miłości i służby” (ChL 34). Szczególna rola przypada tutaj wspólnocie rodzinnej. Kościół bowiem żyje oraz znajduje swoje podstawowe urzeczywistnienie w rodzinie jako Kościele domowym, a rodzina z kolei żyje i wzrasta w Kościele²¹. Ma ona być nie tylko ewangelizowana, ale także i sama powinna podjąć ewangelizację, realizując funkcję nauczycielską, kapłańską i królewską (por. FC 49-54)²².

Duszpasterstwo tradycyjne, klasyczne, które zdało lepiej lub gorzej egzamin w przeszłości, winno być nieustannie odnawiane, aby odpowiedzieć na wyzwania teraźniejszości. Nie jest więc kwestią fakultatywną, czy poddawać duszpasterstwo nieustannej odnowie, jest to bowiem konieczność. Pozostaje tylko problem, w oparciu o jakie zasady i kryteria dokonywać tej odnowy. Jeśli Papież postuluje duszpasterstwo odnowione, to znaczy, że tradycyjne, dotychczasowe duszpasterstwo już nie wystarcza i nie wolno się w nim zamykać, pod groźbą nieskuteczności, a zarazem swoistego rodzaju nieposłuszeństwa Kościołowi pragnącemu nieustannej odnowy pastoralnej, zwłaszcza parafii. Poddaje więc Papież krytyce taki styl duszpasterstwa, w którym „poświęca się niemal wyłącznie uwagę aspektom społecznym i sprawom doczesnym”²³.

²¹ B. Biela, I. Celary, *Wysłuchani w Ducha. Ku odnowie wspólnoty parafialnej – rodziny Bożej*, Katowice 2019, s. 14.

²² Por. Tamże, s. 99-154.

²³ Jan Paweł II, List do kapłanów na Wielki Czwartek 1986 roku, nr 2.

Duszpasterstwo nowej ewangelizacji domaga się przede wszystkim radykalizmu i gorliwości. U progu nowego tysiąclecia w liście *Novo millennio ineunte* Jan Paweł II wzywał:

Mamy karmić się słowem, aby być „sługami Słowa” w dziele ewangelizacji. Jest to z pewnością jedno z najważniejszych zadań stojących przed Kościołem na progu nowego tysiąclecia. Nawet w krajach, gdzie Ewangelia dotarła wiele wieków temu, przestało już istnieć „społeczeństwo chrześcijańskie”, które mimo licznych ułomności, jakie cechują wszystko, co ludzkie, odwoływało się jednoznacznie do wartości ewangelicznych. Dzisiaj trzeba odważnie stawić czoło sytuacji, która staje się coraz trudniejsza i bardziej zróżnicowana w związku z globalizacją oraz powstawaniem nowych i zmiennych współzależności między narodami i kulturami. Wielokrotnie w minionych latach przypominałem wezwanie do nowej ewangelizacji. Ponawiam je i teraz, pragnąc przede wszystkim wskazać, że musimy na nowo rozniecić w sobie pierwotną gorliwość i pozwolić, aby udzielił się nam zapal apostolskiego przepowiadania, jakie wzięło początek z Pięćdziesiątnicy. Powinniśmy wzbudzić w sobie płomiennego ducha św. Pawła, który wołał: „Biada mi, gdybym nie głosił Ewangelii” (1Kor 9,16). Ten zapal z pewnością pobudzi Kościół do nowej aktywności misyjnej, której nie będzie można powierzyć jedynie wąskiej grupie „specjalistów”, ale będzie ona wymagać odpowiedzialnego udziału wszystkich członków Ludu Bożego. Kto prawdziwie spotkał Chrystusa, nie może zatrzymywać Go dla siebie, ale winien Go głosić. Potrzeba nowego rozmachu w apostołstwie, które byłoby przeżywane jako codzienne zadanie wspólnot i grup chrześcijańskich (nr 40).

Duszpasterstwo doby nowej ewangelizacji winna cechować postawa przyjmowania, dzięki której parafia jawi się jako wspólnota przygarniająca. To przygarnianie braci w wierze, czy też każdego człowieka, kimkolwiek on jest, skądkolwiek przychodzi i z czymkolwiek się zwraca do parafii, ma mieć charakter uniwersalny i bezinteresowny. Nie ma dla tej funkcji przygarniania ani określonego czasu, ani określonej kategorii ludzi, ani spraw. Owa postawa przygarniania jest naśladowaniem Jezusa: „Przygarniajcie siebie nawzajem, bo i Chrystus przygarnął was” (por. Rz 15,7). Człowiek więc ma przygarnąć Chrystusa i na Jego wzór przygarnąć każdego człowieka. Realizowanie z czułością i delikatnością duszpasterstwa przygarniania ma wymiar świadectwa wiary w Boga, który jest miłością²⁴.

Szczególną funkcję w realizacji postawy przygarniania w parafii może odgrywać centrum parafialne, będące zarazem centrum przyjmowania, nie tylko dla parafian, ale i dla przybyszów z dalekich krajów. W ten sposób „parafia staje się miejscem przygarniania, które kieruje serca mieszkańców dzielnicy ku wartościom duchowym. Oni mogą odnaleźć tutaj swoją rodzinę, która otwiera przed nimi ramiona i w której mogą spotkać Chrystusa i doświadczyć radości braterstwa wśród tych, którzy wierzą w Niego. Parafia winna być przygarniająca wobec

²⁴ Jan Paweł II, *Z przyjściem Chrystusa rodzi się prawdziwy pokój. Przemówienie do pielgrzymów z Diecezji Civita Castellana, Orte i Gallese, Nepi i Sutri* (17.12.1983), *Nauczanie papieskie VI* (1983) t. 2, Poznań 1999, s. 645.

wszystkich, gdyż tak naprawdę nie ma obcych w rodzinie chrześcijańskiej”²⁵. Z duszpasterstwem przygarniania łączy się ściśle duszpasterstwo postaw pokrewnych, a więc: gościnności, otwartości, dyspozycyjności, tolerancji, zrozumienia, dialogu, przyjaźni, pomocy, zainteresowania się, jednym słowem – wielkodusznej i wspaniałomyślnej miłości²⁶.

Z nową ewangelizacją ściśle związane jest duszpasterstwo misyjne. Misyjny styl, czy raczej misyjny wymiar duszpasterstwa w parafii zakłada poprawną świadomość teologiczną. Bazuje ona na wizji Kościoła jako wspólnoty z natury misyjnej, którego parafia jest częścią. Nadto odwołuje się do wypływającego z chrztu powołania chrześcijanina, które z natury jest powołaniem do apostołstwa (por. ChL 14). Dynamika misyjna ma wielkie możliwości realizacyjne w wymiarze parafialnym ze względu na bliskość oraz znajomość ludzi i ich warunków życia, a także możliwość podjęcia konkretnych inicjatyw. Dlatego też Papież apeluje o ducha misyjnego w każdej parafii. „Żadna wspólnota chrześcijańska nie spełni wiernie swojego zadania, jeśli nie będzie wspólnotą misyjną. Albo będzie wspólnotą misyjną, albo przestanie być nawet wspólnotą chrześcijańską, ponieważ chodzi tu o dwa aspekty tej samej rzeczywistości, wyrastającej z sakramentu chrztu i z innych sakramentów”²⁷. Styl duszpasterstwa misyjnego w parafii zakłada nie tylko świadomość jej powołania do misji, ale także „widzenie” terenów misyjnych. Bez tego widzenia nie ma mowy o dalszym etapie, którym jest decyzja pójścia z Ewangelią do tych, którzy na nią czekają, bardziej lub mniej świadomie. Budząc ducha misyjnego w parafii, Papież wskazuje tereny, kategorie osób, dziedziny życia, które trzeba uczynić celem „misyjnych wypraw” duchownych i świeckich, indywidualnych i zorganizowanych. W duszpasterstwie nastawionym misyjnie trzeba iść z Ewangelią do wszystkich, do każdej osoby i w każdej jej życiowej sytuacji: w pracy, nauce, cierpieniu, czasie wolnym. I na tym odcinku duszpasterstwo parafialne oczekuje szczególnie swojej odnowy, gdyż – jak podkreśla Papież – często w krajach o wielowiekowych tradycjach chrześcijańskich trzeba podejmować misje jakby na nowo. Potrzeba misji „pojawia się w środowiskach dotąd tradycyjnie chrześcijańskich, tak że coraz częściej są one «misjami pośród nas»; tego typu działalność staje się pilnym zadaniem każdej wspólnoty”²⁸. Dlatego też misyjność parafii *ad intra* i *ad extra* wzajemnie się warunkują. Misyjność bowiem wobec niechrześcijan, często odległych, stawia pytanie o misyjność wobec własnych członków i mieszkańców własnego terytorium. „Misyjność *ad intra* jest wiarygodnym znakiem i bodźcem dla misyjności *ad extra* i odwrotnie” (RM 34).

²⁵ Jan Paweł II, *Kościół Ciałem Chrystusa i widzialnym znakiem wspólnoty, Homilia w czasie Mszy św. w Abidżanie* (10.05.1980), Nauczanie papieskie III (1980) t. 1, Poznań 1985, s. 574.

²⁶ Por. M. Duda, *Mysząc parafia...*, s. 501-502.

²⁷ Jan Paweł II, *Dzieło ewangelizacji posłannictwem chrześcijanina. Orędzie na Światowy Dzień Misyjny* (1991), w: *Orędzia Ojca świętego Jana Pawła II*, red. J. Jękot, P. Słabek, Kraków 1998, s. 326.

²⁸ Tamże, s. 326-327.

Duszpasterstwo nowej ewangelizacji domaga się z natury programowania. Dlatego też Jan Paweł II często proponuje – zarówno w swoich pastoralnych dokumentach, jak i w czasie swoich spotkań z duchowieństwem – opracowanie programów duszpasterskich. Między innymi w ramach licznych wizytacji parafii rzymskich Papież zachęca do działania programowego, z uwzględnieniem priorytetów oraz środków prowadzących do ich realizacji. Program ten oczywiście nie może być narzucony odgórnie, ale powinien być opracowany wspólnie przez kapłanów i wiernych świeckich, przy współudziale wszystkich podmiotów apostołstwa w parafii. Szczególną odpowiedzialność za jego powstanie oraz rozwiązywanie problemów duszpasterskich winny wziąć na siebie parafialne rady duszpasterskie (por. KPK, kan. 536, § 1 i 2; ChL 27). Papież zwraca przy tym uwagę, aby przy planowaniu działań duszpasterskich nie był pomijany porządek teologiczny, na rzecz rozwiązań czysto ludzkich czy technicznych. „Każda realizacja programów duszpasterskich winna czerpać potrzebną siłę z tajemnicy eucharystycznej i ku niej się kierować, jako do szczytu” (EdE 60). Programowanie duszpasterstwa z konieczności domaga się koordynacji, gdyż wiele osób i wspólnot w ramach parafii oraz wielość podejmowanych przez nie działań, bez harmonizacji zarówno w łonie parafii, jak i poza nią, mogłoby doprowadzić do dezintegracji wspólnoty parafialnej, zamiast służyć jej dobru (por. ChL 26). Ta koordynacja jest szczególnie potrzebna, gdy splot trudności, ale zarazem i szans duszpasterskich, wykracza w swym oddziaływaniu duszpasterskim poza ramy i możliwości jednej parafii. Wtedy właśnie istotna staje się wprowadzona przez Papieża zasada konieczności koordynacji działań, nie tylko między zainteresowanymi parafiami oraz centralą diecezjalną, ale również we współdziałaniu z instytucjami świeckimi dla dobra człowieka²⁹.

Duszpasterstwo nowej ewangelizacji stanowi zadanie pierwszoplanowe i fundamentalne Kościoła naszych czasów. Jest to jednak zadanie trudne, odpowiedzialne i bardzo wymagające. Wydaje się często przekraczać ludzkie możliwości i siły. Dlatego też – na co wskazuje Jan Paweł II – potrzebne jest otwarcie na Ducha Świętego:

Jeżeli w oczekującej nas pracy programowej z większą ufnością zajmiemy się duszpasterstwem, które przeznaczy całą swoją przestrzeń na modlitwę indywidualną i wspólnotową, to zastosujemy się do kluczowej zasady chrześcijańskiej wizji życia: zasady pierwszeństwa łaski. Istnieje pewna pokusa, która od zawsze zagraża życiu duchowemu każdego człowieka, a także działalności duszpasterskiej: jest nią przekonanie, że rezultaty zależą od naszej zdolności działania i planowania. To prawda, że Pan Bóg oczekuje od nas konkretnej współpracy z Jego łaską, a zatem wzywa nas, byśmy w służbie Jego Królestwu wykorzystywali wszystkie zasoby naszej inteligencji i zdolności działania. Biada jednak, gdybyśmy zapomnieli, że bez Chrystusa „nic nie możemy uczynić” (por. J 15, 5). Modlitwa sprawia, że w życiu towarzyszy nam świadomość tej właśnie

²⁹ Jan Paweł II, *Agire con profondo motivazioni cristiani e umane per ricomporre nel segno di Christo, il tessuto sociale. L'omelia nella parrocchia del Sacro Cuore di Gesù* (29.11.1987), „L'Osservatore Romano”, wydanie polskie 127(1987) nr 286, cyt. za: M. Duda, *Myśląc parafia...*, s. 517.

prawdy. Przypomina nam nieustannie o pierwszeństwie Chrystusa i – przez odniesienie do Niego – o pierwszeństwie życia wewnętrznego i świętości. Kiedy ta zasada nie jest przestrzegana, to czyż można się dziwić, że przedsięwzięcia duszpasterskie kończą się niepowodzeniem, pozostawiając w sercu obezwładniające uczucie frustracji? Niech zatem także naszym udziałem stanie się doświadczenie uczniów, opisane w ewangelicznej relacji o cudownym połowie: „Całą noc pracowaliśmy i niceśmy nie ułowili” (Łk 5, 5). W takim momencie potrzebna jest wiara, modlitwa i dialog z Bogiem, aby serce otworzyło się na strumień łaski, a słowo Chrystusa mogło przeniknąć nas z całą swoją mocą: *Duc in altum!* (NMI 38)³⁰.

3. KIERUNKI ODNOWY PARAFII

Odnowa – ów podstawowy postulat ponawiany przez Papieża pod adresem parafii – winna być traktowana jako nieustanny proces, pewien styl życia i działania parafii. „Parafia potrzebuje się nieustannie odnawiać, aby stać się prawdziwą wspólnotą wspólnot, zdolną do działalności misyjnej rzeczywiście intensywnej”³¹. Odnowa parafii ma więc zarówno ukierunkowanie zasadnicze – ma stać się wspólnotą misyjną, jak i bardzo praktyczne – ma stać się wspólnotą wspólnot. Jedno warunkuje drugie. Stając się wspólnotą wspólnot, parafia ma większe szanse stać się wspólnotą misyjną i dotrzeć do wszystkich – *ad intra* i *ad extra*. Stając się coraz bardziej misyjną, musi być wspólnotą wspólnot, gdyż misyjność zakłada wielość podmiotów, a po drugie jej celem jest „stwarzanie” nie tyle indywidualnych chrześcijan, co raczej stwarzanie wspólnoty. Pragnąc realizować taki model parafii, trzeba mieć na uwadze cztery płaszczyzny, czy też wymiary, działalności pastoralnej podkreślane w nauczaniu Papieża: płaszczyznę trynitarną – tajemnica Boga; płaszczyznę eklezjologiczną – tajemnica Kościoła; płaszczyznę kanoniczną – rzeczywistość prawno-strukturalna; płaszczyznę humanistyczną³².

Na płaszczyźnie teologicznej najważniejszą perspektywą, w którą powinna być wpisana „cała działalność duszpasterska, jest perspektywa świętości” (NMI 30), która daje nam udział w życiu Trójcy Świętej i czyni nas uczestnikami świętości

³⁰ Ponieważ nowa ewangelizacja jest czymś tak ważnym, a zarazem trudnym, dlatego też Papież często zanosił w tej intencji modlitwy i zachęcał do nich. Szczególnie polecił modlitwę do św. Józefa, patrona Kościoła: „Trzeba modlić się o to orędownictwo; jest ono ustawicznie potrzebne Kościołowi, nie tylko dla obrony przeciw pojawiającym się zagrożeniom, ale także i przede wszystkim dla umocnienia go w podejmowaniu zadania ewangelizacji świata i nowej ewangelizacji. Aby nieść po raz pierwszy prawdę o Chrystusie lub głosić ją ponownie tam, gdzie została zaniedbana czy zapomniana, Kościół potrzebuje szczególnej «mocy z wysokości» (por. Łk 24,49; Dz 1,87), będącej z pewnością darem Ducha Pańskiego, jak również owocem wstawiennictwa i przykładu jego Świętych”. Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Redemptoris Custos*, o świętym Józefie i jego posłannictwie w życiu Chrystusa i Kościoła, Watykan 1989, nr 29.

³¹ Jan Paweł II, *Eucharystia żywym sercem parafii. Przemówienie do uczestników XXI Zgromadzenia Plenarnego Papieskiej Rady ds. Świeckich* (25.11.2004), „L'Osservatore Romano”, wydanie polskie 26(2005) nr 2(270), s. 48.

³² Por. M. Duda, *Mysząc parafia...*, s. 520.

Boga. „Ponowne odkrycie Kościoła jako «tajemnicy», czyli jako ludu «zjednoczonego jednością Ojca i Syna, i Ducha Świętego», musiało doprowadzić także do ponownego odkrycia jego «świętości», pojmowanej w podstawowym znaczeniu jako przynależność do Tego, który jest w najgłębszym sensie Święty, «po trzykroć Święty» (por. Iz 6, 3)” (NMI 39). Nie da się odnowić parafii bez wewnętrznego nawrócenia i życia w komunii z Bogiem. Jest to warunek fundamentalny odnowy Kościoła, w tym także parafii. „Nie wystarczy odnawiać metody duszpasterskie ani lepiej organizować i koordynować instytucje kościelne, ani też studiować z większą przenikliwością biblijne i teologiczne podstawy wiary: trzeba wzbudzić nowy «zapal świętości» wśród misjonarzy i w całej wspólnotie chrześcijańskiej, szczególnie wśród tych, którzy są najbliższymi współpracownikami misjonarzy” (RM 90). Byłoby bowiem absurdem chcieć działać na rzecz jedności z Bogiem, bez posiadania żywego doświadczenia komunii. Na płaszczyźnie eklezjologicznej ważna jest świadomość, czym jest zbudowana na gruncie rzeczywistości teologicznej parafia we wspólnocie Kościoła (por. ChL 26). Zakłada to poprawną świadomość Kościoła i jego ewangelizacyjnej misji *ad intra* i *ad extra* w parafii będącej „wspólnotą wspólnot” (por. ChL 19, 27). Ważny jest tutaj wkład zwłaszcza teologii pastoralnej. Na płaszczyźnie prawnej „władze lokalne powinny zadbać: a) o przystosowanie struktur parafialnych z dużą elastycznością, jaką w tej dziedzinie dopuszcza *Kodeks prawa kanonicznego*, mając na względzie przede wszystkim udział świeckich w odpowiedzialności duszpasterskiej; b) o tworzenie niewielkich podstawowych wspólnot kościelnych, zwanych także wspólnotami żywymi, w których wierni mogą przekazywać sobie nawzajem Słowo Boże oraz służyć innym i praktykować miłość. Wspólnoty te są prawdziwym wyrazem kościelnej komunii i ośrodkami ewangelizacji, działającymi w łączności ze swoimi pasterzami” (ChL 26). Istotnym jest więc uznanie konieczności wspólnotowych struktur widzialnych w parafii, będących znakiem i narzędziem niewidzialnej rzeczywistości eklezjologicznej komunii. Z kolei na płaszczyźnie ludzkiej chodzi o takie kształtowanie oblicza parafii, aby było odbierane przez ludzi jako pełne humanizmu, poszanowania godności ludzkiej, praw człowieka, otwarcia się na człowieka, dobroci, solidarności itp. Pominięcie tego wymiaru czyniłoby Kościół zamkniętym i niewrażliwym na człowieka, ulegającym pokusie „eklezjocentryzmu”, tak jakby był dla samego siebie, a nie dla zbawienia człowieka. Kościół nie byłby wtedy wiarygodny w głoszeniu miłości. Podobnie też zamknięcie się na osiągnięcia nauk świeckich czyniłoby go zaściankowym, nierozumiejącym świata i człowieka oraz niekorzystającym z dorobku nauki i doświadczenia oraz współczesnej techniki w dziele ewangelizacji. Papież daje w tej materii bardzo znaczącą wskazówkę ogólną: „uczynić parafię na miarę człowieka” oraz „przydałaby się większa pomysłowość w naszym tworzeniu Kościoła”³³.

³³ Jan Paweł II, *Parafie diecezji rzymskiej. Spotkanie z klerem Rzymu* (21.02.1985), Nauczanie papieskie VIII (1985) t. 1, Poznań 2003, s. 299.

Wszystkie te cztery nurty odnowy parafii, występujące razem powinny być w służbie komunii. Ważna jest tutaj także harmonizacja i hierarchizacja tych wymiarów. Chodzi przede wszystkim o uchwycenie właściwych proporcji oraz adekwatny do nich nakład sił i środków. Nie może bowiem być tak, że reforma zewnętrznych struktur czy zabezpieczenia materialnego zaplecza parafii pochłonie większość czasu czy środków. W odnowie parafii zawsze na pierwszym miejscu będzie chodziło o autoewangelizację wspólnoty – tak by stała się ona wyrazem komunii. Jan Paweł II często powtarzał: „Parafia musi na nowo odnaleźć swoje powołanie” (CT 67), „odkryć ponownie, że jest wspólnotą wiary, nadziei i miłości”³⁴, „uświadomić sobie, że jest tym, czym jest «wybrany plemieniem, królewskim kapłaństwem, narodem świętym, ludem odkupionym»”³⁵, „trzeba wlać w nią nowego ducha” (CT 67). Chodzi zatem o realizację w rzeczywistości parafialnej soborowej idei *communio* w jej wymiarze wertykalnym i horyzontalnym³⁶. Odnowa parafii powinna więc przebiegać w kierunku odnowy jej podstawowych funkcji będących w służbie komunii (zwłaszcza w poszukiwaniu nowych sposobów i metod ewangelizacji)³⁷ oraz w kierunku kształtowania modelu parafii spełniającego w swoich strukturach i inicjatywach wymogi eklezjologii komunii³⁸. Współczesna odnowa parafii w praktycznym modelu realizacyjnym zasadniczo przebiega w dwóch kierunkach. Z jednej strony następuje dzielenie parafii na mniejsze rejony, w których powstają wspólnoty podstawowe, wspólnoty domowe itp. Z drugiej strony następuje ruch łączenia, grupowania parafii w ramach „jednostki pastoralnej”, sektora, dekanatu, regionu, przede wszystkim diecezji. Niezwykle ważną rolę w tym kontekście odgrywają małe wspólnoty oraz ruchy odnowy parafii³⁹.

Postulaty te precyzuje w sposób syntetyczny Jan Paweł II w adhortacji *Ecclesia in America* (1999):

³⁴ Jan Paweł II, *Parafia – wspólnota wiary, nadziei i miłości...*, s. 659.

³⁵ Tamże.

³⁶ Zob. B. Biela, *Parafia miejscem urzeczywistniania się komunii Kościoła...*, s. 33-150.

³⁷ Por. Tenże, *Pastoralne nawrócenie w teorii i praktyce parafialnej*, Katowice 2014, s. 76-95.

³⁸ Zob. „Współczesne projekty budowania komunijnej parafii”. Tamże, s. 119-143.

³⁹ Coraz bardziej aktualne wydają się w tym kontekście wytyczne zawarte w dokumencie Stolicy Apostolskiej (Sekretariat Jedności Chrześcijan, Sekretariat dla Religii Niechrześcijańskich, Sekretariat dla Niewierzących, Papieska Rada ds. Kultury) z 1986 r. pt. *Sekty albo nowe ruchy religijne. Wyzwanie duszpasterskie*. W punkcie 3.1 czytamy m.in.: „Niemal wszystkie odpowiedzi [Konferencji Episkopatów] zawierają apel o ponowne przemyślenie (przynajmniej w wielu sytuacjach lokalnych) tradycyjnej «struktury wspólnoty parafialnej», o poszukiwanie takiego modelu owej wspólnoty, który miałby w sobie więcej braterstwa, byłby bardziej «na miarę człowieka», lepiej przystosowany do sytuacji życiowych ludzi, posiadałby w większym stopniu charakter «podstawowej wspólnoty kościelnej». Jej rodzaje: opiekuńcze wspólnoty żywej wiary, miłości (ciepła, akceptacji, zrozumienia, pojednania, koleżeństwa) i nadziei; wspólnoty celebracyjne; wspólnoty modlitewne; wspólnoty misyjne – zwrócone na zewnątrz, pełniące rolę świadków; wspólnoty pomagające i otwarte na potrzeby ludzi mających szczególnie trudne problemy, np. rozwiedzionych i ponownie zawierających małżeństwo, ludzi żyjących na marginesie społecznym”.

Parafia jest uprzywilejowanym miejscem, w którym wierni mogą mieć konkretne doświadczenie Kościoła. Dziś w Ameryce, jak i w innych częściach świata, parafia napotyka czasami na trudności w realizacji swojej misji. Parafia powinna odnawiać się nieustannie, wychodząc z podstawowego założenia, że „parafia ma być przede wszystkim wspólnotą eucharystyczną”. Ta zasada zakłada, że „parafie są powołane, aby być gościnnym i solidarnym miejscem wtajemniczenia chrześcijańskiego, wychowania i celebracji wiary, otwartymi na różnorodność charyzmatów i służb, zorganizowanymi w sposób wspólnotowy i odpowiedzialny, integrującymi ruchy apostołskie już istniejące, zwracającymi uwagę na różnorodność kulturową swoich mieszkańców, otwartymi na projekty duszpasterskie, także i te wykraczające poza jej granice, i na otaczającą je rzeczywistość”.

Na szczególną uwagę zasługują, ze względu na swoją specyficzną problematykę, parafie w wielkich ośrodkach miejskich, gdzie trudności są tak wielkie, że normalne struktury duszpasterskie wydają się niewystarczające i możliwości działalności duszpasterskiej znacznie ograniczone. Niemniej jednak instytucja parafialna zachowuje swoją wagę i powinna być podtrzymywana. Aby osiągnąć ten cel, trzeba „kontynuować poszukiwanie środków, przy pomocy których parafia i jej struktury duszpasterskie staną się skuteczniejszymi w środowiskach miejskich”. Klucz do odnowy parafialnej, szczególnie naglącej w parafiach wielkich miast, można odnaleźć być może widząc parafię jako wspólnotę wspólnot i ruchów. Wydaje się zatem rzeczą konieczną formacja wspólnot i grup eklezjalnych o takich wymiarach, które umożliwią prawdziwe relacje ludzkie. To pozwoli przeżywać intensywniej wspólnotę, starając się kultywować ją nie tylko *ad intra*, ale także jako wspólnotę parafialną, do której przynależą te grupy wraz z całym Kościołem diecezjalnym i uniwersalnym. W tym kontekście ludzkiem będzie również łatwiej słuchać Słowa Bożego, aby rozważać w jego świetle różnorodne problemy ludzkie i dojrzewać do odpowiedzialnych wyborów opierających się na miłości uniwersalnej Chrystusa. Instytucja parafialna odnowiona w ten sposób „może wnieść wiele nadziei”. Może formować ludzi we wspólnotach, ofiarować pomoc dla życia rodzinnego, przezwyciężyć anonimowość, przyjąć i pomóc osobom, aby włączyły się w życie sąsiedzkie i w życie społeczeństwa. W ten sposób, każda parafia dzisiaj, a w szczególności te należące do środowiska miejskiego, będzie mogła ożywiać ewangelizację bardziej osobową i jednocześnie umacniać pozytywne relacje z przedstawicielami społecznymi, edukacyjnymi i wspólnotowymi.

Ponadto „ten typ parafii odnowionej wymaga pasterza, który na pierwszym miejscu będzie miał głębokie doświadczenie Chrystusa żywego, ducha misyjnego, serca ojcowskiego, który będzie animatorem życia duchowego i ewangelizatorem zdolnym do promowania współuczestnictwa. Parafia odnowiona zakłada współpracę świeckich, animatora akcji duszpasterskiej i zdolność pasterza, aby pracować z innymi. Parafie w Ameryce powinny odznaczać się duchem misyjnym, który sprawi, że obejmą swą działalnością tych, którzy są oddaleni” (EAm 41).

4. PODSUMOWANIE

Historyczne, teologiczne, pastoralne i czysto ludzkie argumenty przemawiają za wartością parafii, dlatego też winna być ona utrzymana za wszelką cenę. I nie jest to proste zalecenie czy opcja, którą można, ale niekoniecznie trzeba, podjąć, lecz pastoralny imperatyw. Oczywiście nie po to, by coś narzucić odgórnie, ale po

to, by nie przyłożyć ręki do demontażu Kościoła wskutek podcięcia jego korzeni i sparaliżowania siatki parafii, którą od wieków posługiwał się w dziele ewangelizacji. Dla parafii nie ma alternatywy i nikt do tej pory, mimo wielu usiłowań, takiej alternatywy nie przedstawił. I chociaż parafia powstała w konkretnej epoce historycznej, to jednak mimo niewątpliwych trudności i kryzysu, jaki przeżywa, nie widać jej końca czy zmierzchu. A ci, którzy ten koniec ogłaszali, często po latach musieli powracać do jej idei⁴⁰.

Nieodzwonne w tym kontekście będzie śledzenie i odczytywanie współczesnych znaków czasu, i to nie tylko w wymiarze globalnym, ale także w tych wymiarach lokalnych, płynących z konkretnego środowiska. Stanowią one bowiem „nowe wyzwanie duszpasterskie”, które niejednokrotnie najłatwiej jest zaobserwować. Chodzi bowiem o przystosowanie się parafii do specyficznych wyzwań ewangelizacyjnych danego środowiska. Wymownym przykładem takiej adaptacji parafii do warunków jej życia i działania jest to, co powiedział Jan Paweł II w 1983 r. w parafii pw. św. Maksymiliana Kolbego w Krakowie-Mistrzejowicach: „Dzieło ewangelizacji w parafii nowohuckiej winno być w sposób szczególny zespolone z wielką sprawą godności pracy ludzkiej i chrześcijańskiej godności. Tej sprawie parafia św. Maksymiliana winna także wytrwale służyć”⁴¹. Taka adaptacja prowadzi do uchwycenia specyfiki właściwej dla danej parafii. W związku z powyższym wydaje się, że współczesna parafia jest wezwana do większego zaangażowania się i zanurzenia w życie społeczne wspólnot lokalnych, we wszystkich jego wymiarach, gdzie istnieje wiele problemów nierozwiązanych, czekających na podjęcie i gdzie łatwo postawić pytanie pod adresem parafii: a co robi parafia w tym względzie? Nowa ewangelizacja musi koniecznie uwzględnić ten aspekt. Łączy się to ściśle z potrzebą maksymalnego otwarcia się parafii na inne podmioty ewangelizacji i dialog „ze światem”. Nawet bowiem odnowiona i nieustannie się odnawiająca parafia, dobrze przystosowana do współczesnych warunków, nie jest samowystarczalna. Ta otwartość parafii dotyczy nie tylko innych wspólnot ekumenicznych, ale ma także wymiar ekumeniczny oraz ogólnoludzki. Wynika z tego, iż nowa ewangelizacja nie obejdzie się bez parafii – jako podstawowej wspólnoty Kościoła ewangelizującego i ewangelizowanego. Z metodycznego punktu widzenia będzie się to jednak najpierw domagać koniecznej odnowy, adaptacji i otwarcia się parafii, tak aby była to parafia na czas nowej ewangelizacji.

Zapotrzebowanie na solidną wizję parafii, zakorzenioną w nauczaniu Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, wynikającą z głębokiej refleksji teologicznej oraz

⁴⁰ Przykładowo można wskazać na Kościół we Francji, który w czasie dorocznych plenarnych obrad episkopatu powraca po latach do idei parafii. Zob.: *Assemblée plénière des évêques de France, Des communautés: l'Europe, la paroisse – Lourdes 1989*, Paris 1989; *Assemblée plénière des évêques de France, Eglise, communion missionnaire: le dimanche, la paroisse – Lourdes 1990*, Paris 1991.

⁴¹ Jan Paweł II, *Przemówienie w Nowej Hucie-Mistrzejowicach z okazji konsekracji kościoła pw. św. Maksymiliana Marii Kolbego* (22.06.1983), Nauczanie papieskie VI (1983) t. 1, Poznań 1998, s. 814.

opartą na doświadczeniu pastoralnym, otwartą w swoich propozycjach pastoralnych na kontekst współczesności, a także widzącą przed sobą perspektywę przyszłości – to jedno z najbardziej podstawowych zapotrzebowań współczesnego Kościoła. Jeśli bowiem parafia jest dla Kościoła swoistego rodzaju bazą, to baza ta powinna być zdrowa i mocna. Dlatego też tylko poprawna wizja teologiczno-pastoralna parafii może stanowić fundament dla wszelkiego rodzaju szczegółowych modeli realizacyjnych współczesnej parafii, jej odnowy, reformy czy restrukturyzacji. Bez solidnej teologii parafii i wypływających z niej zasad pastoralnych każdy duszpasterski zamysł, czy tym bardziej tzw. „akcja”, będzie zawieszony w próżni, bo pozbawiony naturalnego środowiska eklezjalnego i nieliczący się z wielowiekową tradycją Kościoła. Właśnie taką wizję teologiczno-pastoralną parafii, umiejscowioną na tle współczesnego kontekstu cywilizacyjnego, w ciągu swojego blisko dwudziestosiedmioletniego pontyfikatu wypracował, propagował, jej służył i zostawił Kościołowi Jan Paweł II.

Parafia to podstawowe urzeczywistnianie się Kościoła *hic et nunc*; instytucja ludzka, historyczna; wyraz komunii bosko-ludzkiej realizowanej w Kościele; podstawowa, zwyczajna, uprzywilejowana wspólnota wierzących, ukazująca Kościół jako powszechny sakrament zbawienia. W tej perspektywie została ukazana przez Jana Pawła II współczesna wizja parafii. Dopiero bowiem parafia uczestnicząca w rzeczywistości Kościoła-tajemnicy, Kościoła-komunii oraz Kościoła-misji stanowi klucz do zrozumienia jej prawdziwej wartości w wypełnianiu zbawczej misji Kościoła (por. ChL 8-44). Jest to zgodne z głównym przesłaniem listu apostołskiego Jana Pawła II *Novo millennio ineunte*, iż Kościół ma być w rozpoczynającym się tysiącleciu domem komunii dla wszystkich, a parafia szkołą i narzędziem tej komunii (por. NMI 43). Tak rozwinięta teologia parafii winna stanowić impuls do rozwoju konkretnych modeli realizacyjnych parafii, właściwych dla danego kontekstu socjokulturowego. W obliczu współczesnych wyzwań parafia nie może więc kojarzyć się tylko z instytucją, biurokracją, strukturą, prawem, infrastrukturą, punktem usługowym i całą tą otoczką, którą uważa się bardzo często za nieodzowną. Gdyby parafia tylko z tym się kojarzyła, czymś abstrakcyjnym byłaby zachęta Papieża do miłowania swojej parafii⁴². „Powieм po prostu: kochajcie swoją parafię! To ona bowiem gromadzi was na sprawowaniu liturgii; ona ożywia waszą wiarę i pomaga wam pełnić dobre czyny miłości wobec braci cierpiących nędzę”⁴³. Miłość do parafii ma swoją podstawę w wierze w Kościół, którego parafia jest częścią. Parafia – ewangelizacyjna wspólnota wspólnot daje możliwość, by tej miłości doświadczyć i w tej miłości wzrastać.

⁴² „Do wszystkich wiernych kieruję swoje najserdeczniejsze pozdrowienie, swoje błogosławieństwo i zachętę, do miłowania swojej parafii” – Jan Paweł II, *Charyzmat Apostoła Narodów w pontyfikacie Pawła VI. Homilia w parafii św. Anny na Watykanie* (10.12.1978), Nauczanie papieskie I (1978), Poznań – Warszawa, 1987, s. 164.

⁴³ Jan Paweł II, *Przemówienie do wiernych z parafii św. Franciszka Ksawerego i św. Brunona. Audiencja generalna* (5.12.1979), Nauczanie papieskie II (1979) t. 2, Poznań 1992, s. 635.

PARISH RENEWAL – PASTORAL GUIDELINES OF JOHN PAUL II

Summary

The need for a decent vision of the parish rooted in the teaching of the Church which results from a deep theological reflection and is based on pastoral experience, opened on its suggestions to the contemporary context and able to reach out to the future is one of the most important needs of the contemporary Church. It is precisely the theological and pastoral vision created and propagated with dedication by John Paul II during almost twenty-eight years of his pontificating. The vision has a major motive – it is supposed to become a missionary community on the one hand, and from the practical point of view it should become a community of communities. The conditioning of the parish is mutual in this respect. If one wishes to put into practice this model of a parish, one has to bear in mind the four dimensions of pastoral activities: the trinitarian dimension – the mystery of God; the ecclesiological dimension – the mystery of the Church; the canonical dimension – the legal and structural reality; and the humanistic dimension. This theology of a parish should be the purpose of its renewal and should be treated as a perpetual process, a specific lifestyle and mode of acting and, as consequence, should also serve as an impulse for the development of practical implementations of parishes that function in a specific social and cultural context.

Słowa kluczowe: parafia posoborowa, odnowa parafii według Jana Pawła II, apologia parafii, duszpasterstwo nowej ewangelizacji

Keywords: post-conciliar parish, parish renewal according to John Paul II, apology of parish, ministry of the New Evangelization

BIBLIOGRAFIA

- Assemblée plénière des évêques de France, Des communautés: l'Europe, la paroisse – Lourdes 1989*, Paris 1989.
- Assemblée plénière des évêques de France, Eglise, communion missionnaire: le dimanche, la paroisse – Lourdes 1990*, Paris 1991.
- Biela B., *Parafia miejscem urzeczywistniania się komunii Kościoła. Studium teologiczno-pastoralne*, Katowice 2006.
- Biela B., *Pastoralne nawrócenie w teorii i praktyce parafialnej*, Katowice 2014.
- Biela B., *Pojęcie, typy i metody ewangelizacji w świetle współczesnego nauczania Kościoła*, w: *Nowa ewangelizacja w archidiecezji katowickiej*, red. B. Biela, Katowice 2017, s. 15-40.
- Biela B., *Nabożeństwa dla zdechrystianizowanych i poszukujących*, „Studia Pastoralne” 2018, nr 14, s. 454-470.

- Bielą B., Celary I., *Wsluchani w Ducha. Ku odnowie wspólnoty parafialnej – rodziny Bożej*, Katowice 2019.
- Duda M., *Mysląc parafia... Papieża Jana Pawła II wizja parafii. Studium teologiczno-pastoralne*, Częstochowa 2006.
- Jan Paweł II, *Charyzmat Apostoła Narodów w pontyfikacie Pawła VI. Homilia w parafii św. Anny na Watykanie* (10.12.1978), w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. I (1978), Poznań–Warszawa 1987, s.162-164.
- Jan Paweł II, *Przemówienie do wiernych z parafii św. Franciszka Ksawerego i św. Brunona. Audiencja generalna* (5.12.1979), w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. II/1 (1979), Poznań–Warszawa 1990, s. 635.
- Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis* (4.03.1979).
- Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej przed opactwem oo. cystersów w Mogile* (9.06.1979), w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia, homilie*, Kraków 2005, 186-191.
- Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska *Catechesi tradendae* (16.10.1979).
- Jan Paweł II, *Kościół Ciałem Chrystusa i widzialnym znakiem wspólnoty, Homilia w czasie Mszy św. w Abidżanie* (10.05.1980), w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. I (1978), Poznań–Warszawa 1987, s. 572-575.
- Jan Paweł II, Encyklika *Dives in misericordia* (30.11.1980).
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Familiaris consortio* (22.11.1981).
- Jan Paweł II, *Przemówienie w Nowej Hucie-Mistrzejowicach z okazji konsekracji kościoła pw. św. Maksymiliana Marii Kolbego* (22.06.1983), w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. VI/1 (1983), Poznań–Warszawa 1998, s. 811-814.
- Jan Paweł II, *Z przyjściem Chrystusa rodzi się prawdziwy pokój, Przemówienie do pielgrzymów z Diecezji Civita Castella Orte i Gallese, Nepi i Sutri* (17.12.1983), w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. VI/2 (1983), Poznań–Warszawa 1999, s. 643-646.
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Reconciliatio et paenitentia* (2.12.1984).
- Jan Paweł II, *Kodeks prawa kanonicznego*, Poznań 1984.
- Jan Paweł II, *Parafia – wspólnota otwarta. Audiencja dla uczestników sesji plenarnej Kongregacji Duchowieństwa* (20.10.1984), w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. VII/2 (1984), Poznań–Warszawa 2002, s. 488-491.
- Jan Paweł II, *Parafie diecezji rzymskiej. Spotkanie z klerem Rzymu* (21.02.1985), w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. VIII/1 (1985), Poznań–Warszawa 2003, s. 296-300.
- Jan Paweł II, *Parafia – wspólnota wiary, nadziei i miłości. Spotkanie z księżmi i zaangażowanymi w pracę duszpasterską – Utrecht* (12.05.1985), w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. VIII/1 (1985), Poznań–Warszawa 2003, s. 658-663.
- Jan Paweł II, *List do kapłanów na Wielki Czwartek* (1986).
- Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris Mater* (25.03.1987),
- Jan Paweł II, *Agire con profondo motivazioni cristiani e umane per ricomporre nel segno di Christo, il tessuto sociale. L'omelia nella parrocchia del Sacro Cuore di Gesù* (29.11.1987), „L'Osservatore Romano”, wydanie polskie 127(1987) nr 286.
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Christifideles laici* (30.12.1988).
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Redemptoris Custos* (15.08.1989).

- Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris missio* (7.12.1990).
- Jan Paweł II, *Dzieło ewangelizacji posłannictwem chrześcijanina. Orędzie na Światowy Dzień Misyjny* (1991), w: *Orędzia Ojca świętego Jana Pawła II*, red. J. Jękot, P. Słabek, Kraków 1998, s. 325-329.
- Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis* (25.03.1992).
- Jan Paweł II, Encyklika *Veritatis splendor* (6.08.1993).
- Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei. Jan Paweł II odpowiada na pytania Vittoria Messori*, Lublin 1994.
- Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae* (25.03.1995).
- Jan Paweł II, Encyklika *Ut unum sint* (25.05.1995).
- Jan Paweł II, Adhortacja *Ecclesia in Africa* (14.09.1995).
- Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska *Vita consecrata* (25.03.1996).
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Ecclesia in America* (22.01.1999).
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Ecclesia in Asia* (06.11.1999).
- Jan Paweł II, List apostolski *Novo millennio ineunte* (6.01.2001).
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Ecclesia in Oceania* (22.11.2001).
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Ecclesia in Europa* (28.06.2003).
- Jan Paweł II, Encyklika *Ecclesia de Eucharistia* (17.04.2003).
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Pastores gregis* (16.10.2003).
- Jan Paweł II, *Eucharystia żywym sercem parafii. Przemówienie do uczestników XXI Zgromadzenia Plenarnego Papieskiej Rady ds. Świeckich* (25.11.2004), „L'Osservatore Romano”, wydanie polskie 26 (2005) nr 2 (270), s. 48.
- Katechizm Kościoła Katolickiego* (11.10.1992), Poznań 1994.
- Kodeks prawa kanonicznego* (25.01.1983).
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Tota Ecclesia. Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów* (31.01.1994), w: *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów. Tekst i komentarze*, Tarnów 1995.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa; Nauki Wiary; Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów; Biskupów; Ewangelizacji Narodów; Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego; Papieskiej Rady Świeckich; Papieskiej Rady ds. Interpretacji tekstów prawnych, *Ecclesiae de mysterio. Instrukcja o niektórych kwestiach dotyczących współpracy wiernych świeckich w urzędowej posłudze kapłanów* (15.08.1997), w: *W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966–1994*, Tarnów 1995, red. Z. Zimowski, J. Królikowski, Tarnów 1995, t. 2, s. 21-45.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (15.08.1997).
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Kapłan – głosiciel słowa, szafarz sakramentów i przewodnik wspólnoty w drodze do trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa* (19.03.1999), Watykan 1999.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Kapłan – pasterz i przewodnik wspólnoty parafialnej. Instrukcja* (4.08.2002), w: „Wiadomości Archidiecezjalne”, Katowice 70(2002) nr 12, s. 517-562.

Rahner K., *Zur Theologie der Pfarrei*, w: *Die Pfarre. Von Theologie zur Praxis*, hrsg. H. Rahner, Freiburg 1956.

Sekretariat Jedności Chrześcijan, Sekretariat dla Religii Niechrześcijańskich, Sekretariat dla Niewierzących, Papieska Rada ds. Kultury, *Sekty albo nowe ruchy religijne. Wyzwanie duszpasterskie* (1986).

Szafrański A.L., *W poszukiwaniu teologii parafii*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 12(1965) z. 3, s. 21-41.

Widenka M., *Nowa ewangelizacja w nauczaniu Jana Pawła II*, w: *Nowa ewangelizacja wyzwaniem dla Kościoła w Polsce*, red. B. Biela, Katowice 2011, s. 25-75.